

KOMLÓS ALADÁR: KÖLTÉSZET ÉS BÍRÁLAT

Bp. 1973. Gondolat K. 344 l.

Szamadással kezdődik a kötet: a szerző vallomásával. Annak elmondásával, hogy mi volt első, gyermekkori kapcsolata az irodalommal, milyen viszonyban volt emberré formálódásának időszakában kora költészetével, hogyan változtak nézetei és állásfoglalásai a történelem változásainak menetében és fordulóin, s hogyan maradt meg végső soron mégis mindvégig ugyanannak a felfogásnak a talaján, melyet eszmélkedésének időszakában épített ki önmagában. Annak az élménykörnek a varázslatában, melyet mindenekelőtt a Nyugat nagyjai alakítottak ki, illetőleg képviseltek.

Nyolcvanadik életévét betöltő irodalmárunk ad válogatást munkáiból — olyasvalaki, aki a problémák eleve nébe vágó kritika, a könnyed gondolatívelésű esszé és a filológiai alapozású monográfia írásának műfajában egyaránt jártas. Az általa legtöbb odaadásal tanulmányozott lírára és kritikára vonatkozó eszmefuttatásai mellé ezúttal még az irodalmi nevelésre vonatkozó gondolatait is odaállítja a válogatás, a nevelés általános emberformáló szerepéről szólva: „Sehol, semmiféle pályán nem gyűjt az ember annyi szeretetet, mint a tanári pályán . . . teljes meggyőződéssel mondom: ez a legszebb pálya, főképp, ha az ember irodalmat tanít.” Látható: Komlós Aladár életműve egészének alakulását irányító tényezőkre is fény vetül itt.

Nemiképp ünnepi alkalom szülte tehát ezt a kötetet. Visszatekintés egy munkásságának delelőjén már túljutott szerző eddig befutott pályájára. Közhasznú cselekedet formájában való tisztelgés ez a könyv Komlós Aladár előtt, hiszen bizonyára keresett írások válnak könnyebben hozzáférhetőkké — a kötetnek ebből a jellegéből adódóan viszont nem könnyű a recenzens dolga, mikor róla hivatott szólni.

Hiszen se nem új írások adják a kötet anyagát, se nem olyanok, melyek ennek a sokoldalúan összetett életműnek egyik vagy másik többé-kevésbé elkülöníthető területét reprezentálnak. *Egyetlen* tekintetben sem gyűjteményes jellegű a *Költészet és bírálat*, — kárpótlásul úgyszólván minden vonatkozás-

ban ad valamit. Teljes fejlődési korszak fölött áttekintést adó művéből (*A magyar költészet Petőfitől Adyig* — 1959) éppúgy találunk benne részleteket, mint abból a könyvből, amelyik a lírai művek együttesének általános jellemzésére vállalkozik (*A líra műhelyében* — 1961), vagy kritikátörténeti monográfiájából (*Gyulaiól a marxista kritikáig* — 1966). Izelítőt kapunk a vitázóból (*A kvantumelmélet és a líra, A kívánatos és a nemkívánatos nemzeti jelleg* című, a hatvanas évekből való írások révén), s a művészi fejlődéstörvényeket kutató-elemző munkásságából (*Az új líra emberideáljai, Az avantgarde estéje* című, a húszas évek végéről való cikkek közlésével). A versritmus milyenségét, író és olvasó viszonyát, a műfordítás problematikáját, az írói tehetség szerepét taglaló, ember és környezet bonyolult összefüggésrendszerében eligazítani törekvő írásoknak mintegy kiegészítésül történő közreadásával a maga termékeny sokoldalúságában mutatkozik meg előttünk Komlós Aladár. Olyan emberként, aki éppúgy benne tud élni az irodalom áramlatában, mint amennyire annak itélő rendszerezésére is képes. Több, mint félszázada jelent meg a kötet első írása, mely arra mutatott rá, hogy a korábban kidolgozott szabályokhoz egyre kevésbé tud már igazodni az új viszonyok talaján sarjadó irodalom, s ezzel a töprengéssel zárul: „Mi lesz a jövő: az anarchia fog-e továbbterjedni, vagy a képzőművészetben már mutatkozó konstrukciós törekvések valamilyen formában az irodalomban is fellépnek majd . . . még nem merünk, s talán nem is lehet rá egyelőre válasszani.” Az időközben kibontakozott fejlődési irányok azóta lehetőséget adtak rá, hogy részlegesen megválaszoljuk ezt a kérdést, itteni olvasása tehát inkább a jelzett alapkérdés tudatosításához tud csak hozzájárulni. A maga korában azonban éppenséggel a legfontosabb új jelenségek felelősségteljes észleléséhez segíthetett hozzá. És ennek példájára általánosabb érvénnyel is elmondható: ma már nehézség megállapítani, hogy mi minden lett idők során *közkinccse*

azokból a gondolatokból és megállapításokból, melyek eredetüket tekintve jelentős részben Komlós Aladártól valók. (Mindenekelőtt a múlt század második fele s a századforduló költészetének történetére vonatkozóan mondható ez el.)

Ez a kötet sem mutatja Komlóst jellegzetesen filológus-alkatúnak — adatok sokaságát összegyűjtő-tisztaó-megvilágító kutatónak —, vagy pedig ezzel ellentétben álló elméleti szakembernek, aki elemzéseinek és ezeket rögzítő megfogalmazásainak minél pontosabb voltával, rendszert építő logikájának következetességével kelti föl érdeklődésünket. Nem filológiai vagy elméleti viták *elődöntésének* szempontjából értékesek elsősorban az ő írásai, sokkal inkább a valódi kérdések meglátása s a vizsgált jelenségek *alaposabb, többoldalú megismerése* kedvéért érdemlik meg mindig a figyelmünket. Lehet vele vitázni annak kérdésében, hogy vajon minden tekintetben helytálló meghatározást ad-e a líráról, kielégítő módon különíti-e egymástól el a „költői”-nek és a „művészi”-nek könyvében szereplő kategóriáit, hogy természet, táj és lélek viszonyát tagláló munkájában a tájtipusok számát vajon nem lehetne-e nagyobb feltűnés nélkül egyelkettővel szaporítani vagy csökkenteni, jó-e minden egyes példája, vagy hogy nem túl szorosan kapcsolja-e össze más fejtegetései során az avantgarde-ot a szubjektivizmussal. Hiányolni lehet a „költői mélység”-ről adott pontosabb meghatározás kísérletét, vagy például annak ügyében is ellent lehet mondani az általa kifejtetteknek, hogy csakugyan a „szürrealizmus — új szocialista költészet” alapján egyszerű út-kettősére bontható-e föl korunk egészének lírája. Mindezt megtehetjük, már csak azért is, mert Komlós Aladár nem megszállottja saját igazságainak, nem valamilyen megfellebbezhetetlen, végső szó kimondásának igényével fogalmaz — de mindig gondolatébresztően s mindig rá is hangolja olvasóját a tárgyalt művek befogadására. „A háború előtti vers szövege túlvilági csillogású szálakból szövéődött, az új vers a művészetben még eddig nem szerepelt új ábrázató élet adataiból szeret szépséget alchimizálni. Édes és gömbölyded harmóniák helyett szögletes zörgések szólnak benne, finom álmok helyett durva friss anyagból épül. De mi ma jobban szeretjük ezeket a zörgő verseket, melyeken érezni, hogy úgy születnek a mi mai életünk elemeiből... — írja például bevezetésekként a fiatal Kassákról szólva. — Meghalnak a duzzadó ódák és letörnek a kifeszített vörös zászlók... Kassák magabaro-skadtan nézi a lelkében cigánykereket hányó finto-rós képeket. Az élet elvesztette az értelmét.

A világ megváltozásának reménye füstbe ment. Gyilkosok, árulók, fráziskérdőzök, éhezés, céltalan tengődés a napok közt — a költőnek még a nyomát is befújta a hó... Megtépett ruhával és hamuval a fején ül a költő a forradalom utáni Európa közepén” — folytatja tovább.

A művek befogadására kifinomult érzékhez nemcsak széleskörű anyagban való tájékozottság, hanem mindig józannak megmaradó ítélőképeség is társul. Érezni, hogy Komlóst eleven kapcsolat fűzi ahhoz, amiről ír, e kötetbe összegyűjtött írásain azonban már sehol nem a rajongó fiatalos elfogultsága, sokkal inkább a megfontolt-ság és a mértéktartás uralkodik. (Abban a tekintetben hiányérzetet is hagy maga után a válogatás, hogy alig ad valamit szerzőjének azokból az írásaiából, melyek a magához legközelebb állónak vallott nyugatos költőkről szólnak.) Nem utolsó sorban ez teszi viszont megbízhatóvá a véleményét — legyen szó annak kérdéséről, hogyan születik általában a vers, mi jellemzi a giccset, hogyan függ össze az irodalomban eredetiség a változó jelleggel, vagy arról, hogy milyen új versépítési saját-ságok jelentkeznek a szimbolizmus szakasza után. A költészet „titkai”: sugalló sejtetési iránt oly fogékonyak mutatkozó kritikus is eltökélten hirdeti, hogy a líra és a tudomány nem ellentétei egymásnak, — a költői mű maga is ösztönös tevékenységnek és tudatos alkotásnak a kettősségből jön létre —, s a vershez való közelítéstről szólva is kiemeli annak szükségességét, hogy a személyes benyomások kifejezése objektív leírással alkosson szoros egységet. Írói érzékenység és tudói komolyság együttesen van jelen Komlós Aladár munkásságában: ebben a kötetben is. Ennek a kettőscsnek egyik legfőbb forrását pedig abban a humánumban fedezhetjük föl, mely az irodalom szerepéről vallott nézeteit általában is áthatja. Hogy választott tárgyát mindig embert gazdagító-kibontakoztató, ember-ségében megerősítő tényezőként szemléli. Olyasvalamiként, ami „kifejezi a bennünk szunnyadót”, s egyúttal „kitágít és ismeretlen területekre... magasabb szférákba visz, új, nagy perspektívát tár fel.” Ezért követeli meg azt az „emberséget, mélységet, erkölcsi komolyságot” az irodalmi alkotásoktól, mely a legnagyobbakat jellemezni tudta. Egy személyesre és egytetemesre, korparancsra és viszonylag önálló művészi fejlődéstörvényekre egyaránt ügyelő tudós írásainak értékes gyűjteményét üdvözülhet-jük a *Költészet és bírálatban*.

Tamás Attila